Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

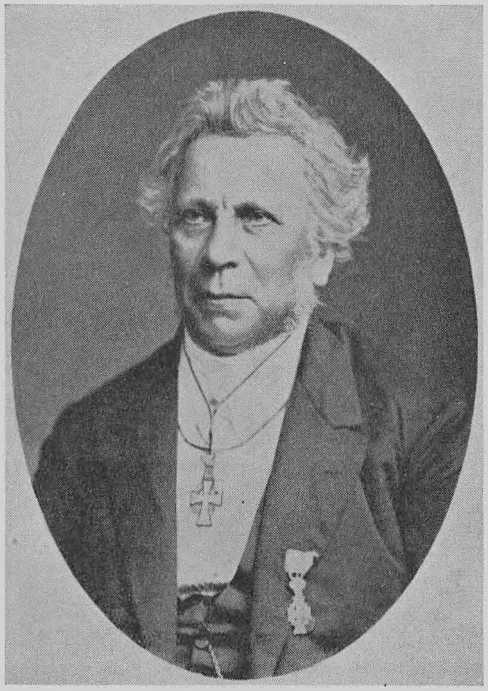
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AAGE BONDE

Professor Rasmus Nielsen og Viborg

PROFESSOR RASMUS NIELSEN OG VIBORG

Aage Bonde

Professor Rasmus Nielsen og Viborg

En personalhistorisk undersøgelse

SÆRTRYK AF
FRA VIBORG AMT 1960

1960
F. V. BACKHAUSENS EFTF.
VIBORG

En af forrige århundredes berømteste dimittender fra Viborg Katedralskole er *Rasmus Nielsen,* der døde i 1884 efter i mere end 40 år at have været professor i filosofi ved Københavns Universitet. Kendskabet til ham og hans virke er vel i dag forbeholdt de få. Ikke desto mindre taltes han blandt sin samtids største begavelser og mest fremragende kulturpersonligheder; han var en glimrende universitetslærer og en uhyre produktiv fag-filosof, men samtidig en mand, hvis betydning, navnlig som en af tidens mest blændende talere, rakte langt ud over Frue Plads.

Der foreligger en righoldig litteratur til belysning af Rasmus Nielsens liv og gerning[1]). Nærværende arbejde er kun at betragte som randnoter til denne og har væsentlig til hensigt at belyse den ikke helt almindelige baggrund for, at Rasmus Nielsen, skønt fynbo, blev discipel i Viborgs latinske skole, samt at redegøre for den overordentlige personlige betydning, som skoleårene i Viborg fik for ham.

Rasmus Nielsen kom til verden i Rorslev ved Middelfart den 4. juli 1809. Moderen, *Anne Cathrine Rasmusdatter,* var da til huse hos sin stedfar, husmand Christen Jacobsen i Rorslev, mens drengens far, ungkarl *Niels Berthelsen,* også hjemmehørende i Rorslev, var soldat ved Kronens regiment, nu Fyenske Livregiment, der garnisonerede i Odense. Forældrene blev gift i november 1814 og satte bo i Rorslev, hvor faderen ernærede sig som husmand og bødker, og hvor forældrene levede til deres død henholdsvis 1847 og 1854. I ægteskabet mellem Niels Berthelsen og Anne Cathrine

Rasmusdatter var der 9 børn, 4 drenge og 5 piger. De fleste af dem forblev i hjemstavnen som bønderfolk, men i hvert fald tre af de yngre brødre fulgte Rasmus Nielsen til hovedstaden. Den ældste af dem, *Bertel Nielsen,* født 1815, var lysestøber på Vesterbro. Han skal både af ydre og i henseende til åndsevner have lignet Rasmus Nielsen, men var en jævn bondemand, der aldrig vovede at kalde sin broder andet end hr. professoren[2]). En anden broder, *Christian Nielsen* (1821—90), boede i Knabrostræde og var ligeledes lysestøber. Han er far til den kendte skuespiller og teaterdirektør *Martinius Nielsen* (1859—1928). En tredje bror endelig, *Erik Frisenberg Nielsen* (1825—69), gik i Rasmus Nielsens fodspor. Han blev student fra Odense Katedralskole 1847, tog teologisk embedseksamen 1855, blev det følgende år tillige magister i filosofi og erhvervede 1862 doktorgraden på en filosofisk afhandling. Han ernærede sig som manuduktør i København og skal i øvrigt ikke have været nogen stor begavelse. Ved sin disputats indlagde han sig i hvert fald ingen berømmelse. Han blev offentligt beskyldt for plagiat, og hans forsvar af disputatsen var ikke heldigt. På et samtidigt litografi blev den højtidelige handling på universitetet foreviget i skikkelse af en turnering, hvor den ene af opponenterne, den berømte filosof *F. C. Sibbern,* i fuld rustning smider Erik af hesten, mens de to andre, *Brøchner* og Rasmus Nielsen, står ved siden af i væbnerkostume[3]).

Forholdene i hjemmet i Rorslev var så beskedne, at forældrene ingen mulighed havde for at give den ældste søn en videregående uddannelse. Imidlertid blev sognets præst, Erik Frisenberg Thorup, under sine besøg i Rorslev skole opmærksom på den begavede dreng, og han lod allerede et par år, før tiden egentlig var inde, Rasmus Nielsen følges med sine ældre skolekammerater til konfirmationsforberedelse i Asperup præstegård. Præstefruen blev her opmærk-

som på, at drengen havde et talent for at tegne, og det førte til, at han kort før sin konfirmation i påsken 1824 af fru Thorup blev anmodet om at fuldføre nogle mønstertegninger for hende. Han blev i den anledning inviteret til at bo i præstegården i nogle dage, men dagene blev til uger, og ugerne til måneder. »Man betydede mig«, fortæller Rasmus Nielsen selv, »at det ikke hastede med hjemrejsen, og uden at jeg eller nogen vidste deraf, havde min stilling forandret sig. Min egentlige bestemmelse forblev imidlertid ganske uafgjort; jeg var og blev i præstegården som gæst. Men af sine gæster kræver man ikke reguleret arbejde, og jeg havde således lejlighed til foreløbigt at prøve og øve kræfterne i forskellige retninger. Disse forgrenede sig imid-

Professor Rasmus Nielsen

(Fotografi i Det kgl. Bibliotek)

lertid omsider derhen, at præsten stræbte at lære mig ciceroniansk latin, madame Thorup ville vide mig dannet til en habil musikus, og jeg selv troede mig kaldet til at blive maler. Den alsidighed, som heraf resulterede, var naturligvis ikke den grundigste, hvorfor en skeptisk herre også engang ytrede: »Han synes oplagt til alt, men duelig til intet.««[4])

Erik Frisenberg Thorup var blevet sognepræst til Asperup-Rorslev nogenlunde samtidig med Rasmus Nielsens fødsel i 1809. Han var præstesøn fra Vivild ved Randers, var ved sin kaldelse til Asperup 36 år gammel og havde forinden i en halv snes år været lærer ved Viborg Katedralskole. I juni 1807 var han fra adjunkt blevet forfremmet til overlærer, d. v. s. lektor, og han skal have haft tilbud om et rektorat, men foretrak præstegerningen og forlod altså i sommeren 1809 Viborg for at blive præst på Fyn samtidig med, at han — den 6. juli hjemme i huset i Søndre sogn — blev viet til enkemadame Mathilde Kirstine Rüdiger, født Buch. Forloverne ved brylluppet var Thorups kollega på latinskolen, adjunkt, senere overlærer *Hans Jørgen Gjessing* og *Rasmus Fog,* residerende kapellan, senere sognepræst ved domkirken[5]). Ægteskabet har i øvrigt en ganske ejendommelig forhistorie:

Mathilde Kirstine Buch blev født på herregården Store Grundet i Hornstrup sogn ved Vejle den 13. maj 1765 som datter af forpagter *Lauritz Buch* og hustru *Maria Marthea Genêet,* der var af huguenotslægt fra Fredericia. Faderen købte 1767 godset Randrup i Vinkel sogn og drev her studeopdræt i stor stil. Hans kone døde på Randrup i 1779, og selv døde han på en handelsrejse i foråret 1783. Samme år blev Randrup solgt og hjemmet opløst[6]). Hvor jomfru Buch har opholdt sig de nærmest følgende år, vides ikke, men den 28. november 1787 blev hun i Randers viet til den 24-årige *Andreas Christopher Rüdiger,* der havde efterfulgt sin far som stadsmusikant i Randers. Rüdiger var tillige fra

1790, efter sin kones ældste broder, forpagter af Viskum, midtvejs mellem Randers og Viborg, men kom, trods den dobbelte beskæftigelse og på trods af, at hans kone efter forældrene havde arvet en formue (4.000 rdl.), ud i økonomisk uføre og måtte til majdag 1794 kvittere forpagtningen og realisere alt, hvad han ejede og havde, for at tilfredsstille sine kreditorer[7]). Samtidig blev, som følge af »desværre påkomne uenighed«, samlivet mellem ægtefællerne ophævet, og Rüdiger flyttede tilbage til Randers, hvor han døde 13. oktober 1801, 38 år gammel, efterladende sig 2 rdl. 3 mark og 4 skilling til deling mellem hustruen og deres 3 drenge[8]). Madame Rüdiger var imidlertid flyttet til Viborg og drev her pensionat i en ejendom på den søndre side af Sct. Mathiasgade, som hun 1797 for 799 rdl. købte af ejeren, *Morten Jensen*[9]). Ved folketællingen 1801 omfattede husstanden her følgende personer[10]):

Mathilde Christine Rydiger, husm.		37	gift 1. gang	logerer fremmede
Lauritz Bok Rydiger, hendes søn		12	ugift	
August Wilh. Rydiger	—	8	—	
Maren Jacobsdatter	tjenestefolk	27	—	stuepige
Stine Stantemacher	tjenestefolk	14	—	st.pige ell. jomfrue
Stine Hansen	nærsøskendeb.	14	—	jomfrue
Martinus Hartm. Lund, logerende		30	—	res. kapellan til Nør sogns kirke
Erik Torup	—	27	—	hører ved den latinske skole
Jørgen Gorm	—	13	—	skoledisciple
Christen Ryberg Munck	—	15	—	skoledisciple

Af de her nævnte sønner blev *Lauritz Buch Rüdiger,* født i Randers 1788, den 1. oktober 1798 sat i latinskolen[11]). Som så mange andre unge studerende blev han ved udvidelsen af hærstyrkerne i 1808 reserveofficer og udnævntes 8. juni 1808, knapt 20 år gammel, til sekondløjtnant i 2. jyske infanteriregiments, nu: Feltherrens Fodregiments, annekterede (d. v. s. forstærknings-) batailloner, der vist havde gar-

nison i Viborg, og i maj 1811 blev han virkelig sekondløjtnant i den annekterede danske artilleribataillon. Han må have udmærket sig, idet han 28. januar 1812 blev Ridder af Dannebrog. 12. august 1814 fik han, 26 år gammel, i forbindelse med hjemsendelsen af forstærkningsbataillonerne efter freden i Wien, sin afsked af dansk militærtjeneste[12]). Han rejste derefter til Rusland, hvor han fortsatte sin militære løbebane og blev oberstløjtnant og baron, inden han forlod tjenesten. Ved moderens død i 1844 levede han som godsbesidder i nærheden af byen Alexandrija i guvernementet Cherson i Ukraine. Han synes at være død i Rusland omkring 1867[13]). Den næstældste søn, *Johan Just Rüdiger*, født 1789 i Randers, ses ikke at have opholdt sig hos moderen i Viborg. Han blev vejbetjent på Fyn[14]). Den yngste søn endelig, *August Wilhelm Rüdiger*, født på Viskum 1792, blev optaget i latinskolen 4. november 1801. Rasmus Nielsen fortæller, at han »blev anbragt til studering, men døde i en ung alder«.[15])

I ægteskabet med pastor Thorup havde Mathilde Kirstine Buch ingen børn. »Dette savn«, skriver Rasmus Nielsen, »søgte de ædle at erstatte ved at antage sig trængende, især fader- og moderløse børns opdragelse. Hvor mange plejesøskende vi er, skal jeg næppe kunne sige, ikke blot fordi vort antal er meget stort, men især fordi adoptionen skete uden særegne løfter og ceremonier, og graden af velgerninger, enhver modtog, var så forskellig, ifølge de forskellige anlæg og øvrige forhold, at begrebet plejeforældre og plejebørn først måtte gennemgå en dialektisk prøve, når den rette grænse her skulle drages. Blandt dem, der især blev genstand for Thorups faderlige godhed, må jeg nævne *Matthias Philip Jeeger*, der i året 1825 dimitteredes fra Viborg skole og absolverede begge de første eksamina med laudabilis, men døde førend han fik sit embedsstudium tilendebragt. Tabet af ham måtte smerte så meget mere, som han ved sin

fremgang gav håb om at kunne nå sin bestemmelse, men især fordi han med barnlig kærlighed elskede sine plejeforældre. Således gennemlevede Thorup, skønt barnløs, dog en faders glæder og sorger.«[16])

Optagelsen af plejebørn i hjemmet er kun én, omend en væsentlig, side af den hjertelighed, der kendetegnede præstefolkene i Asperup. En anden er den gæstfrihed i ordets mest udstrakte betydning, som udfoldedes i præstegården, og som gik langt ud over, hvad der ellers var almindeligt. Rasmus Nielsen skriver: »Præsterne på landet roses i almindelighed for gæstfrihed. Thorups hus stod åbent ikke blot for enkelte familier eller endog for en enkelt klasse, men — kun at man ikke vil tænke sig de allernødvendigste skranker ophævede — for alle. Når man ved, hvor vanskeligt den patriarkalske gæstfrihed lader sig realisere i vort nittende århundrede, så vil man heller ikke undre sig over, at en uværdig nu og da kunne indsnige sig imellem Thorups talrige gæster; men sandt er dog ligefuldt, at man her nød mangen uskyldig glæde med al den friske utvungne munterhed, der plejer at udmærke de landlige fester.«

Det er indlysende, at et milieu som dette måtte øve stor indflydelse på et ungt, modtageligt sind som Rasmus Nielsens. Størst betydning for ham fik dog utvivlsomt de to ejendommelige præstefolk selv, således som det vil fremgå af flg. afsnit af den levnedsskildring af pastor Thorup, som Rasmus Nielsen skrev efter hans død i 1837, og hvorfra de ovenfor citerede linier er hentet[17]). Den er forøvrigt Rasmus Nielsens første litterære arbejde, men allerede karakteristisk for hans særprægede stil. Rasmus Nielsen beder her vennekredsen »i tanken vende tilbage til den gamle præstegårds venlige dagligstue for endnu en gang at høre Thorups mandige stemme, se hans udtryksfulde åsyn, hans stærke skuldre, kort sagt, hans hele helteskikkelse, således som han i de svundne dage stod midt iblandt os ved siden af sin

ædle hustru — et værdigt par, om hvilket man vel med sandhed kunne sige, at mandens kraft her var forenet med kvindens skønhed ... Ej blot for den ydre sans syntes Thorup og hans hustru bestemt for hinanden, selv det åndelige liv dannede på en fast grundlighed under klart fremtrædende modsætninger den rigeste vekselvirkning; thi uagtet han var mere kontemplativ, hun havde et frejdigere blik på det bevægede liv; han besad større dybsindighed, hun måske større handlekraft; han, uden musikalske anlæg, især søgte sin glæde i studiet af de gamle digterværker, medens hun, om jeg så må sige, sværmede for musikken: så var de dog hinanden fuldkommen lige i ægte vid og humor, i stor uafhængighed af alle smålige formaliteter, i varm følelse for det ædle og skønne, hvorsomhelst de mødte det i livet, og i en iver for umiddelbart at fremstille idéen, der, idet den snarere fremkaldte dristig udførte end koldt beregnede planer, mere minder os om den romantiske end om den moderne tidsalder.«

Hvor afgørende en vægt Rasmus Nielsen tillagde det, at han selv blev optaget i hjemmet i Asperup præstegård, og at hans liv derved fik en helt ny retning, fremgår af følgende bevægede, dybt personlige linier, hvormed han slutter sin nekrolog over pastor Thorup: »... kan end tiden ofte udslette ikke blot skriften på mindetavlen, men selv erindringen i menneskets bryst: der er dog én familie i hans menighed, det ved jeg vist, der skal aldrig glemme ham: Ja! er det betydningsfuldt at føres fra plovens fure til højskolens bænke, fra det ensformige liv, hvor bevidstheden dæmrer, medens solen går op og ned og hjemmets horisont begrænser al jorden, til en indholdsrigere tilværelse, hvor blikket opklares og skærpes, hvor tidens: Bliv lys! vækker ånderne til kamp, medens knuderne knyttes i verdenslivets drama, da må også jeg velsigne Thorups navn og plante mindets evighedsblomst på hans grav.«

Fru Thorup overlevede sin ægtefælle i syv år og døde i Odense i sit 80. år den 6. oktober 1844. Som det utvivlsomt har været hende en glæde at læse Rasmus Nielsens bevægende skildring af hende selv og hendes mand, har det givetvis i hendes høje alderdom været hende en tilfredsstillelse at se den begavede plejesøn som professor ved Københavns Universitet, hvad han blev 1841. —

For imidlertid ikke at foregribe begivenhedernes gang, må vi vende tilbage til år 1829, da Rasmus Nielsen var blevet næsten 20 år, uden at det for plejeforældrene havde klaret sig, hvad der skulle blive af den unge mand — »da«, som han selv beretter, »min ædle plejemoders beslutning udfriede mig af denne mellemtilstand. Særegne anliggender kaldte hende til hendes tidligere opholdssted, Viborg; jeg kom med og blev foreslået til optagelse i skolen. Rektor *Hasselbalch* hilsede os rigtignok med den betænkelige ytring: »Han er gammel!«, men prøvede mig dog med godmodig venlighed og optog mig på grund af min latin og anciennitet i 3die classe. Derpå rejse min plejemoder tilbage, efterladende mig de nødvendigste rekvisitter for min eksistens og nogle kraftige formaninger.«[18]) Det var den 1. juli 1829[19]).

Vi ved ikke med sikkerhed, hvori de »særegne anliggender«, som ifølge Rasmus Nielsen kaldte fru Thorup til Viborg, har bestået, men gætter næppe meget forkert, når vi formoder, at de har forbindelse med 300 rdl. af fru Thorups arv, som, sammen med tilsvarende summer af hendes to brødres arveparter, ved faderens død i 1783 var blevet hensat til underhold for en kusine, jomfru *Sophie Berwaldt,* som var blevet taget i huset af onkelen på Randrup. Hun skulle nyde renterne af disse penge, sålænge hun levede, og pengene var blevet overgivet stiftsøvrigheden til forvaltning og skulle have været tilbagebetalt efter jomfru Berwaldts død i januar 1824. De kom imidlertid først til udbetaling i forbindelse med afslutningen af skiftet efter den

tidligere stiftamtmand i Viborg, kammerherre *Niels Sehested.* Han var død i 1821, men skiftet afsluttedes først i 1832, og pastor Thorup ses den 14. december 1828 at have kvitteret for den del af sin kones arvepart, som tilkom stedsønnen i Rusland[20]).

Så sad da den 20-årige Rasmus Nielsen på skolebænken i Viborg for at genoptage barneårenes regelrette skoleundervisning. I historie var hans kundskaber meget tarvelige, græsk kunne han dårligt nok læse op, og i matematik fik han af og til en »pind«, d. v. s. karakteren slet skrevet med tallet 1[21]). Der måtte altså tages fat med kraft, men »skønt af naturen noget langsom«, som han selv siger, hjalp hans udmærkede anlæg ham hurtigt over vanskelighederne. De mange huller blev efterhånden udfyldt, og efter tre års forløb forlod han 1832 Viborg for samme år ved universitetet at bestå artium med 1. karakter som den bedste af samtlige dette års 13 Viborg-studenter[22]).

Blandt Rasmus Nielsens lærere i Viborg ses særlig den kendte adjunkt, senere overlærer *A. S. Wesenberg* at have haft betydning for ham. Wesenberg var en fremragende klassisk filolog og blev elevens »mønster for en lærd mand«, hvilket havde til følge, at denne oprindelig ville studere filologi. Da han imidlertid på universitetet hørte *Madvig* i klare, bestemte udtryk fastslå, hvad der var filologiens egentlige opgave, og Sibberns forelæsninger samtidig havde åbnet ham udsigten til nye verdener, bestemte han sig, efter i 1833 at have bestået den såkaldte anden eksamen med udmærkelse, for teologien og blev i efteråret 1837 teologisk kandidat, ligeledes med udmærkelse[23]).

Blandt klassekammeraterne i Viborg har formentlig i hvert fald to stået Rasmus Nielsen særlig nær. Den ene er *Peter Michael Stilling* (1812—69), en guldsmedesøn fra Viborg, der 1841 blev magister i filosofi og i de følgende år

som privatdocent ved universitetet holdt forelæsninger over filosofien og i øvrigt beskæftigede sig med nøjagtig de samme problemer som Rasmus Nielsen. Han forlod dog allerede 1850 København for at blive herremand i Jylland[24]). Den anden er *Jens Nielsen*, der tog den næstbedste studentereksamen på holdet, ligesom Rasmus Nielsen studerede teologi og efter at have været skoleinspektør i hovedstaden 1858—83 var sognepræst ved St. Pauls kirke her[25]).

Jens Nielsens betydning for Rasmus Nielsen ligger dog nok i første række på det helt private plan, idet han formentlig har formidlet den ældre kammerats bekendtskab med sin søster, *Edel Margrethe Nielsen*, som Nielsen, trods sin travlhed i Viborg-årene, fik tid til at forelske sig i, og

Pastor Jens Nielsen

(efter litografi 1873 i Det kgl. Bibliotek)

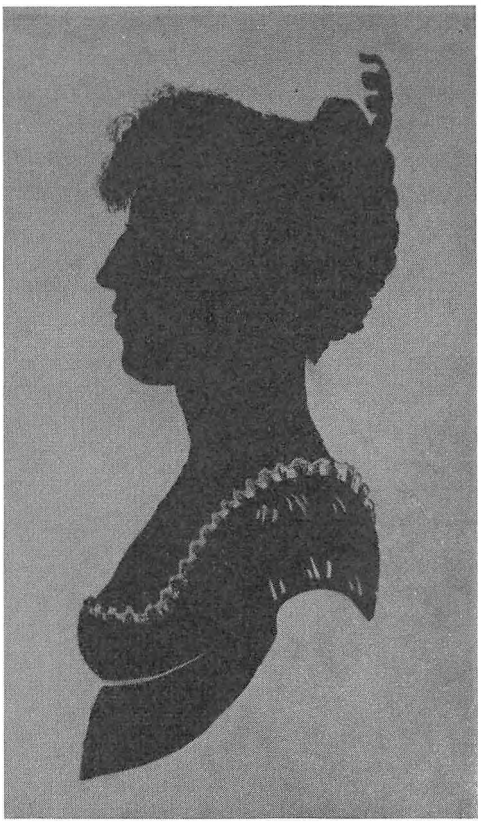
med hvem han blev hemmelig forlovet, inden han forlod byen. Den udkårne var da kun 17 år gammel[26]).

De to søskende Nielsens oprindelse er ikke uden pikante momenter. Deres mor er den *Christine* eller Stine *Stantemacher,* som i 1801 anføres som stuepige hos den senere fru Thorup. Hun er født i Gråbrødre sogn i Viborg den 21. maj 1785 som datter af korporal, senere rådstueskriver og politibetjent *Martinus Stantemacher* (ca. 1749—99) og hustru *Sophie Cathrine Sørensdatter* (1751—1825), der var en degnedatter fra Vinkel[27]). En ældre broder til hende, *Søren Stantemacher* (1778—1842), blev student fra latinskolen 1799 og var fra 1807 degn og skolelærer i Framlev ved Århus, mens en yngre broder, *Frants Jesper Stantemacher* (født 1790), var bager i Viborg. En søn af ham var karruselejer, fhv. murer *Erik Søren Stantemacher,* der døde i Viborg 22. april 1902, 76 år gammel, og med hvem det særprægede navn forsvandt fra byen.

Christine Stantemacher synes fra fru Rüdiger at være kommet i huset hos den ovenfor nævnte stiftamtmand i Viborg, kammerherre Niels Sehested og avancerede hos ham til husholderske samtidig med, at hun ved ham blev mor til fire børn, nemlig:

1. *Christine Stantemacher,* vel opkaldt efter moderen, født 16. august 1805, men ikke døbt i Viborg. Hun blev konfirmeret i domkirken 1820 og må være mor til den 8-årige »datter-søn« *Carl Nicolai Wilhelm,* der ved folketællingen 1834 bor hos Christine Stantemacher i Ll. Sct. Hansgade. Hendes senere skæbne kendes i øvrigt ikke.

2. *Niels Nielsen,* vel navngivet efter stiftamtmanden, født 18. juni 1808 og fremstillet i Gråbrødre kirke 12. august samme år, »båret af madame Rüdiger«(!). Han blev konfirmeret i domkirken 1823, men hvad der siden er blevet af ham, vides ikke.

Christine Stantemacher (Silhouet i privateje)

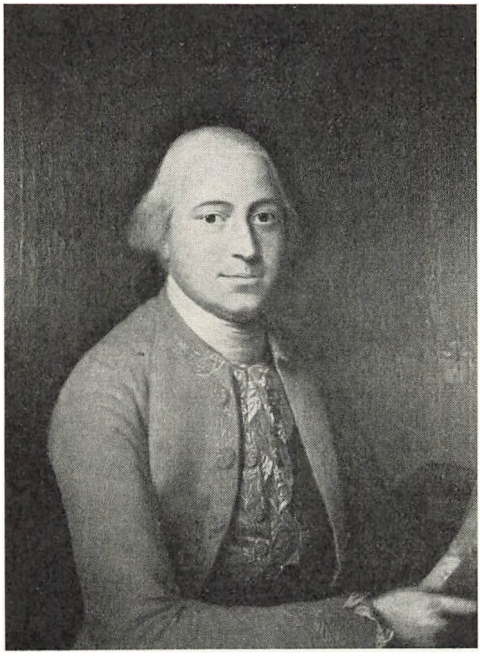
3. *Jens Nielsen,* formentlig opkaldt efter stiftamtmandens søn, den senere kaptajn Jens Sehested (1786—1876), født 30. oktober 1811 og fremstillet i Gråbrødre kirke den 18. december. Han blev, som nævnt, sognepræst ved St. Pauls kirke i København og var med sin familie jævnlig gæst i professorboligen ved universitetet[28]).

4. *Edel Margrethe Nielsen,* navngivet efter stiftamtmandens mor, Edel Margrethe Gersdorff, født 9. januar 1815

og fremstillet i domkirken 25. april samme år, båret af den kendte bygmester Villads Stillings kone.

Ved samtlige de tre yngste børns dåb opgives faderen at være »ungkarl, handelsmand Nielsen«, 1808 med tilføjelsen: »fra Holsten (d. v. s. Sønderjylland), hvis opholdssted hun (moderen) ikke kendte«, og 1811 med en bemærkning om, at faderen »en kort tid opholdt sig her i byen; hans egentlige opholdssted vides ej«.

Paterniteten var dog hævet over enhver tvivl, jfr. alene navngivningen af børnene, og næppe nogen i datidens Viborg har været i tvivl om, hvem de fire børns far var. Kammerherren vedkendte sig vel ikke officielt faderskabet, men han fralagde sig på den anden side på ingen måde sine økonomiske forpligtelser overfor børnene og deres mor. Den 21.

Stiftamtmand, kammerherre Niels Sehested

(efter maleri i amtsrådssalen)

marts 1812 skødede han således Christine Stantemacher »hendes i L. St. Hansgade beliggende og mig forhen tilhørende sted«, som han gratis havde afstået til hende uden kontrakt, og 30. maj 1817 tilsagde han hende for livstid hvert år fra Nr. Teglgård, som han ejede, en leverance af tørv og brændelyng samt frit foder og græsning til 6 får til en samlet årlig værdi af 76—77 rbd. Den 5. juli 1818 tilskødede han videre Christine Stantemacher og de fire børn den ham tilhørende såkaldte Braems toft, beliggende på den højre side af Viborg—Skive landevej, således at moderen skulle eje de 3/7 og børnene hver 1/7 af toften, og fra 2. juni 1820 foreligger endelig en obligation, ifl. hvilken stiftamtmanden skyldte Christine Stantemacher 300 rbd. i sedler[29]).

Baggrunden for forholdet mellem kammerherre Niels Sehested og Christine Stantemacher var forøvrigt trist nok. Sehested var i 1781 som 26-årig blevet gift med sin knapt 16-årige, meget velhavende kusine, *Birgitte Sehested,* eneste datter af den rige oberstløjtnant *Jens Sehested* (død 1773 og begravet i Viborg domkirke) til Rydhave og hustru, *Elisabeth Birgitte Sehested,* senere gift med den bekendte generalløjtnant *Fr. Numsen.* I ægteskabet fødtes 1783—96 ni børn, men børnene blev ikke noget bindeled mellem forældrene, der snart gled helt fra hinanden og blev skilt ved en overenskomst af 29. juli 1797[30]). Fru Sehested fik samtidig overladt herregården Strandet i Fjends herred og boede her lige til sin død 1841, mens kammerherren »levede et lystigt og frivolt ungkarleliv i Viborg«.[31])

Niels Sehested havde gjort en strålende karriere. Født 1756 blev han 1774 hofjunker, 1775 på én gang juridisk kandidat, kammerjunker og auskultant i Det vestindisk-guineiske rente- og generaltoldkammer og 1781 kommitteret her samtidig med, at han fik kammerherrenøglen. 1789 blev han stiftamtmand over Viborg stift og amtmand over

Christine Stantemachers hus, Lille Sct. Hansgade 17.
(Fotografi i Viborg byhist. Arkiv)

Hald og Skivehus amter og viste sig som sådan som en både arbejdsom og energisk embedsmand. Han lå imidlertid i idelige spektakler med byens borgmester og magistrat, hvilket, måske i forbindelse med en anklage for åger, som han 1811 med nød og næppe synes at have reddet sig fra, medførte, at der blev nedsat en kommission til at undersøge hans forhold samtidig med, at han blev suspenderet fra sit embede. Kommissionens arbejde førte til, at han blev afskediget med virkning fra 1. april 1813, dog i nåde og med pension[32]).

Niels Sehested ejede herregården Rydhave ved Holstebro og desuden flere landejendomme, bl. a., som nævnt, Nr. Teglgård uden for Viborg. Herudover havde han flere ejendomme i Viborg, bl. a. en gård på Nytorv, ved siden af den nuværende stiftamtmandsgård, hvor han residerede, og hvor han endnu efter sin afskedigelse førte stor husholdning med husholderske, husjomfru, pige og tjener. 11. januar 1821 blev kammerherren på foranledning af Viborgs magistrat erklæret umyndig, og 18. juni samme år døde han i gården på Nytorv. Skiftet efter ham kom til at strække sig over mere end 10 år og affødte en uendelighed af protokoller og papirer, uden at der dog ved skiftets endelige afslutning i 1832 i boets værdier viste sig at være fuld dækning for samtlige tilgodehavender. Christine Stantemacher fik således, ligesom de øvrige uprivilegerede kreditorer, kun 60 pct. af, hvad hun havde krav på efter sine børns far[33]).

Det hedder i øvrigt ved kammerherrens død om hende, at hun som husholderske hos den afdøde »havde besørget det indvendige husvæsen og den afdødes sygepleje«.[34]) Snart efter er hun vel flyttet hjem i det lille hus i Ll. Sct. Hansgade, som kammerherren havde skænket hende; det bevarede gennem mange år navnet »Christine Stantemachers hus«, lå på den nordre side af gaden (nr. 17) og blev nedrevet i 1955 for at blive flyttet til Den gamle By i Århus. Her boede hun

ved folketællingen i 1834 og betegnes da som »pensionist«, der ernærer sig ved »hænders gerning«. Sammen med hende boede den yngste datter, den foran nævnte dattersøn og en logerende, den 19-årige kontorist *Peter Fr. Gjerulff*[35]). Hendes økonomiske forhold var vist ikke altfor lette efter kammerherrens død. I hvert fald hedder det i 1823, at hun »lever i trange kår og har en talrig familie at underholde.«[36])

Imidlertid havde den unge, begavede svigersøn i hovedstaden travlt med at fuldende sine studier, for hvilke den økonomiske baggrund i øvrigt foruden ved en omfattende virksomhed som manuduktør, der allerede var blevet påbegyndt i Viborg-årene, bl. a. skabtes ved, at der i hans rusår tilstodes ham »som en dertil kvalificeret Viburgenser« en portion af Det Mallingske legat på ca. 70 rbd.[37]). Og umiddelbart efter, at han i efteråret 1837 var blevet teologisk kandidat med udmærkelse, blev han den 14. november 1837 i Trinitatis kirke i København viet til Edel Margrethe Nielsen for, som han selv skriver, »derpå at begynde et familieliv, der da allerede i længere tid havde været målet for mine ønsker og forhåbninger, et ægteskab, som nu (1840) har skænket mig tvende døtre«.[38])

Den ældste datter, senere gift med den kendte geodæt, generalløjtnant *Georg Zachariae*, døbtes karakteristisk nok 1838 med navnene *Christine Cathrine Mathilde Nielsen*, d. v. s. at hun er opkaldt efter såvel Christine Stantemacher som Rasmus Nielsens egen mor, men også efter hans plejemor, præstefruen i Asperup, Mathilde Kirstine Thorup. —

Samtidig med, at Rasmus Nielsen efter embedseksamen drev en omfattende manuduktionsvirksomhed, arbejdede han på en filosofisk afhandling, for hvilken han 6. juli 1840 ved universitetets fest i anledning af kong Christian VIIIs kroning opnåede den teologiske licentiatgrad, svarende til doktorgraden, forøvrigt samtidig med, at hans beundrede lærer fra Viborg, adjunkt A. S. Wesenberg, blev magister

i filologi. Samme år begyndte han som privatdocent at holde teologiske forelæsninger, og 1841 overtog han, kun 32 år gammel, det professorat i filosofi, som havde stået ledigt siden Poul Martin Møllers død i 1838, et embede, han beklædte til året før sin død 1884. 1868 blev Rasmus Nielsen æresdoktor i Lund, 1876 medlem af Videnskabernes Selskab, 1880—81 var han universitetets rektor, og ved sin afsked 1883 blev han udnævnt til konferensråd.

Rasmus Nielsen vides kun én gang efter sin bortrejse fra byen i 1832 at have været i Viborg, nemlig i august 1876, da han to aftener i borger- og håndværkerforeningen for »en talrig tilhørerkreds, hvoriblandt en del damer,« holdt et par af sine berømte, folkelige foredrag. Han indledede ifl. referatet det første foredrag »med en hentydning til Vi-

Professorinde Edel Margrethe Nielsen

(Fotografi i privateje)

borg som mindernes by« og talte herudfra om opgøret mellem gammelt og nyt[39]).

Når Rasmus Nielsen ikke oftere har været i Viborg, hænger det formentlig sammen med, at svigermoderen, Christine Stantemacher, efter datterens bryllup synes at være flyttet til hovedstaden, hvor jo også sønnen, Jens Nielsen, boede. Hun døde i København efter mangeårig svagelighed den 29. november 1846, 61 år gammel. Fiktionen om handelsmand Nielsens eksistens opretholdtes forøvrigt til det sidste, idet Christine Stantemacher af børn og svigerbørn i dødsannoncen betegnes som »vor kjære moder, Christine Nielsen, født Stantenmacher«.[40])

Datteren, Edel Margrethe Nielsen, døde 17. maj 1893, 78 år gammel. V. Klein siger i sine erindringer om Rasmus Nielsen, at det navnlig var hende, som gav professorhjemmet karakter, og skildrer hende på følgende måde:

»Hun var en kærlig natur og en dygtig husmoder, som han med grund satte pris på, skønt han ikke var blind for hendes svagheder. Hun var godmodig og forstandig i alle små spørgsmål, næsten overdrevent omhyggelig for, at hendes mand fik god mad, børstede støvler og varme i kakkelovnen; men ingen kunne kalde hende åndrig. Hun satte sin mand meget højt, men det var vel mest på grund af hans personlige elskværdighed, og fordi hun var stolt af ham, da alle sagde, at han var en betydelig personlighed. Selv var hun ude af stand til at dømme derom. Hun vidste på en prik, hvorledes man skulle klæde sig og optræde i selskabslivet; de ugentlige besøg på Amalienborg havde endog gjort hende særdeles dygtig på dette punkt; men det var ikke gået hende i blodet. Hun manglede den fine takt og skønhedssans, der ofte er nok til at gøre selv svagt begavede kvinder tiltrækkende. Hvem der ikke kendte hende, kunne endog føle sig frastødt af hendes lidt støjende væsen, og det har sikkert været tilfældet med Nielsen selv, da han var meget

fintfølende. Han lod sig dog ikke mærke dermed, kun én eneste gang har jeg fået indtryk af, at det var tilfældet. Han lod sig heller ikke anfægte deraf; blottet for verdenserfaring, som han var, tog han det som noget, der ikke kunne være anderledes, og dette var sikkert en hovedårsag til, at han altid anlagde den lette causeurtone, når han trådte ud af studerekammeret.«[41])

NOTER OG HENVISNINGER

1) Jfr. Dansk biografisk Leksikon, bd. 17, 1939, s. 177-83, og Dansk biografisk Haandleksikon, bd. 2, 1923, begge med talrige litteraturhenvisninger. 2) V. Klein og P. A. Rosenberg: Mindeskrift over Rasmus Nielsen, 1909, s. 23; i det flg. anført som *Klein.* 3) Klein, s. 23, og Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest til Erindring om Kirkens Reformation, 1863, s. 62-63 (Erik Frisenberg Nielsens selvbiografi). 4) Rasmus Nielsens selvbiografi i: Forhandlinger ved Kjøbenhavns Universitets Fest 6. Juli 1840 i Anledning af Deres Majestæters Kong Christian den Ottendes ... Kroning, 1840, s. 32-35; i det flg. anført som: *Selvbiografien.* 5) Om Thorup jfr. F. E. Hundrup: Lærerstanden ved Viborg Kathedralskole, 1875, s. 49. 6) R., Jørgen og Niels Andersen: Historiske og genealogiske Optegnelser fra Randrup Gods, 1907, s. 14-15, Fra Viborg Amt 1942, s. 41, og skiftet efter Lauritz Buch i: Skifteprotokol for Hald Amt 1781-89, fol. 132 ff. (Landsarkivet, Viborg). 7) Randers Købstads panteprotokol 1782-98, fol. 505 f. (LA, Vib.). 8) Randers byfogedarkiv: Skifteprotokol 1800-06, fol. 201 (LA, Vib.). 9) Viborg byfogedarkiv: Skøde- og panteprotokol 1798-1805, nr. 9, fol. 11 (LA, Vib.). Sst. fol. 422 optræder 25/6 1803 som fru Rüdigers lavværge »hr. collega Thorup«(!). 10) Folketællingen 1801, fol. 217 a. Fotokopi i Viborg byhist. Arkiv. 11) Viborg Katedralskoles arkiv: Fortegnelse over skolens disciple 1775-1859 (LA, Vib.). 12) J. C. W. Hirsch: Danske og norske officerer 1648-1814, manuskript i Det kgl. Bibliotek, der venligst har meddelt de her anførte oplysninger. 13) Odense skifteprotokol 1841—50, fol. 262 med bilag (LA, Odense). Han nævnes sidste gang i Hof- og Statskalenderen 1867. 14) Søndagen, anførte dato. Han bekendtgjorde moderens død i Fyens Stiftstidende den 8. oktober 1844. 15) Jfr. note 11 samt Søndagen, anførte dato. 16) Professor Rasmus Nielsens levnedsskildring af Thorup i Søndagen,

anførte dato. — Matthias Philip Jæger fødtes i Viborg 1803 som søn af senere konsumptionsbetjent i Nibe M. Ph. Jæger. Han blev ved sygdom forhindret i at underkaste sig artium sammen med sine kammerater og blev først immatrikuleret ved Kbh.s universitet 7/1 1826. Han døde af tyfus i Kbh. 1828. (J. C. Sixhøi: Viborg Katedralskoles Dimittender 1630-1879, s. 422; i det flg. anført som *Sixhøi.*) 17) Søndagen, anf. dato. 18) Selvbiografien. 19) Jfr. note 11. 20) Brødrene Andersen: Randrup Gods, 1907, s. 15, skiftet efter Lauritz Buch, jfr. note 6, samt skiftet efter kammerherre Niels Sehested, jfr. note 30. 21) Selvbiografien. 22) Jfr. note 11 samt Sixhøi. Rasmus Nielsen fik til artium i 7 fag laud p. c., i 4 laud og 1 haud. 23) Selvbiografien. 24) Dansk biogr. Leksikon, bd. 22, 1942, s. 611-13. 25) Jfr. note 11 samt S. Elvius: Danmarks Præstehistorie 1869-84, 1887, s. 289. 26) Selvbiografien. 27) Ejnar Poulsen: Viborg Amts Degne- og Skolehistorie, 1940, s. 491, og O. von Spreckelsen: Viborg Bys Borgerbog 1713—1860, 1955, nr. 1335. 28) Klein, s. 23. 29) Viborg byfogedarkiv: Skøde- og panteprot. 1816-19, nr. 12, fol. 167 b, 382 b (LA, Vib.). Sehested synes også at have hjulpet Christine Stantemachers bror, bager Frants Stantemacher, med et lån mod pant i hans ejendom, idet ejendommen blev realiseret i forbindelse med skiftet efter Sehested (jfr. note 30), hvorefter Frants Stantemacher synes at være flyttet fra Viborg (O. v. Spreckelsen, anf. arb., nr. 1335). 30) Viborg amtsarkiv: Kommissionsskifte efter stiftamtmand Sehested 1821-32, skifteprotokollen 1822-32, fol. 44 b (LA, Vib.). 31) Arthur G. Hassø: Danske Slotte og Herregaarde, Ny saml., bd. 3, 1946, s. 365 (S. Nygård). 32) Sst., Georg Saxild: Viborg By, 1918, s. 35, Viborg Købstads Historie, 1940, passim., samt Saml. t. jydsk Hist. og Topografi, 3. rk. 4. bd., s. 249 (S. Nygård). 33) Jfr. note 30 samt Viborg byfogedarkiv: Skifteprotokol 1819-25, fol. 136 ff. Om Niels Sehested jfr. i øvrigt Danmarks Adels Aarbog, bd. 71, 1954, s. 52, med portræt. En gravsang over ham findes i: Den Viborger Samler for 9/7 1821. 34) Viborg byfogedarkiv: Skifteprotokol 1819-25, fol. 219 a og 221 b. 35) Fol. 270; fotokopi i Viborg byhistoriske Arkiv. 36) Jfr. note 30, skifteprotokol, fol. 15 a. 37) Selvbiografien; om Legatum Mallingianum, jfr. Fra Viborg Amt 1960, s. 61. 38) Selvbiografien. 39) Viborg Stiftstidende 15/8 (annonce) og 21/8 1876 (referat). 40) Berlingske Tidende 4/12 1846. 41) V. Klein, s. 22.